

על עיתונות הכובלת את עצמה: פרשת קם-בלאו כסימפטום

משה נגבי

"העיתונות חופשית יותר כיום מכבלי השלטון [...] אולם אין היא חופשית מכבלים שבהם כבלה את עצמה".¹

הצבאי הראשי הוא מאמץ את מסקנתו שההוראות שניתנו ללוחמים הן כשרות, אך לא הייתה בהודעתו התייחסות או התמודדות ישירה מנומקת כלשהי עם טיעוני המשפטנים לגופם. נראה שרק הודות לפרסום הכתבה היועץ המשפטי לממשלה ואולי גם הפרקליט הצבאי הראשי היו מודעים להוראות האמורות וטרחו לבדוק את חוקיותן.

אין חולק גם על העובדה שהכתבה האמורה הוגשה, כנדרש בחוק,² לביקורת מוקדמת של הצנזורה הצבאית וקיבלה את אישורה לפרסומה. ממילא לא היה לכאורה יסוד לטענה שהדלפת החומר או פרסומו נעשו מתוך כוונה לפגוע בביטחון המדינה או גרמו בפועל פגיעה מוחשית כזאת. אדרבה, בהיעדר נסיבות של "ודאות קרובה לפגיעה בביטחון" המצדיקות ומחייבות צנזורה ההנחה היא שחשיפת חשש למחדל, לעוול או חלילה לפשע בתחום הביטחוני, תורמת לביטחון המדינה; ודאי איננה מזיקה לו. בהנחה הזאת נימק בג"ץ את פסיקתו כאשר שרטט לפני יותר מעשרים שנה את הקווים האדומים התוחמים את סמכויות הצנזורה הצבאית: "דווקא משום אופיים הקיומי של ענייני הביטחון חשוב הוא שהציבור יהא יותר מודע לבעיות השונות, באופן שיוכל להגיע להחלטות נבונות בבעיות היסוד המטרידות אותו [...] דווקא בשל ההשלכות שיש להחלטות בעלות אופי ביטחוני על חיי האומה, מן הראוי הוא לפתוח את הדלת להחלפת דעות בענייני ביטחון בגלוי".³ וכדבריו המפוכחים של הכתב הצבאי הוותיק, עמוס הראל, "הפטור הציבורי הגורף מבידור התקלות רע לצה"ל וגורם לו נזק רב בטווח הארוך. במקום למכור לעם סיפורי אגדות מוטב לברר את העובדות עד תומן".⁴

למרות זאת נפתחה חקירה נמרצת של זרועות הביטחון לאיתורו של המקור לפרסום התחקיר של אורי בלאו, שבמהלכה נפרץ ביתו של העיתונאי, נעשו האוננות סתר לשיחותיו ויורט הדואר האלקטרוני שלו, והוא נדרש למסור לחוקרים מסמכים מסווגים ששימשו להכנתה ומסמכים אחרים העוסקים בתכניות ובהנחיות מבצעיות. גם לאחר שנענה, לפחות חלקית, לדרישה הזאת, בתנאי מפורש שלא ישתמשו במסמכים לחשיפתו ולהפלתו של המקור, וגם לאחר שהמקור – ענת קם, פקידה-חיילת לשעבר בלשכת אלוף פיקוד המרכז – אותרה, נחקרה ובאפריל 2010 אף הואשמה בפשעים ביטחוניים שדינם עד מאסר עולם ועונשם המרבי מאסר עולם,⁵ המשיכו הרשויות לאיים

"בדמוקרטיה", כתב פרופ' אלן דרשוביץ, מבכירי המשפטנים והמומחים לחופש הביטוי בארצות הברית, "העיקרון החשוב הוא זכותה של התקשורת לפרסם מידע שניתן לה, גם אם מישהו נהג שלא כשורה כדי להשיגו".⁶ אלא שגם סנגור מובהק זה של ישראל נוכח לאכזבתו שבמדינה המתהדרת בהיותה הדמוקרטיה היחידה במזרח התיכון העיקרון החשוב והבסיסי הזה רחוק מלהיות מובן מאליו.

הפרשה שחשפה לעיני הפרופסור דרשוביץ ודעת הקהל בעולם כולו את ערוותו של חופש העיתונות בישראל, ראשיתה בהישג עיתונאי מרשים וחשוב. ב-28 בנובמבר 2008 פרסם עיתון הארץ הן בעמודו הראשון והן במסופו השבועי תחקיר מאת העיתונאי החוקר אורי בלאו, המציב סימן שאלה גדול ומעיק על חוקיות נוהלי הפתיחה באש וה"סיכול הממוקד" של חשודי טרור בפיקוד המרכז. בתחקיר הוצגו המסמכים הסודיים שבהם גובשו ההוראות הללו, וצוטטו משפטנים המתמחים בדיני צבא ומלחמה, שהתריעו על חשש מוחשי כי מדובר בפקודות בלתי חוקיות בעליל, הסותרות לא רק את דיני המלחמה במשפט הבין-לאומי, אלא גם את פסיקתו המפורשת של בג"ץ. סגן נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה, מרדכי קרמניצר, לשעבר ממלא מקום התובע הצבאי הראשי ושופט צבאי בכיר במילואים אמר, לאחר עיון במסמכים, כי "מוסרית זה עניין קשה מאד. המחשבה שיש אנשים שמתכנסים מאחורי מכתבה וחורצים את דינו של מישהו היא מחשבה מפחידה". דויד קרצ'מר, מומחה למשפט ציבורי וזכויות אדם, התריע כי "מתברר כי בניגוד גמור לפסיקת בג"ץ ישנם מקרים שבהם יש הוראה לחסל אדם כאשר ניתן לעצרו. אישור מראש להרוג גם אזרחים שאינם נוטלים חלק בפעולות איבה, מוסיף חטא על פשע".⁷

חתן פרס ישראל לעיתונות, נחום ברנע, כתב על התחקיר של אורי בלאו, "שמגיע עליו צל"ש".⁸ ואכן, אין חולק על העניין הציבורי שהיה בתחקיר האמור ובפרסום דבריהם החמורים של המשפטנים הבכירים שרואיינו בה. התרעותיהם הצביעו לא רק על חשד להתנהגות נפשעת ומופקרת של הצמרת הצבאית והביטחונית, אלא גם על כך שצמרת זו עלולה חלילה לסבך את הלוחמים הנתונים למרותה במעשי רצח ובפשעי מלחמה. כחודשיים לאחר פרסום הכתבה הודיע היועץ המשפטי לממשלה, מני מזוז, כי לאחר שביקש את הסברי הפרקליט

על פריצתו, אין די במטריית ההגנה החלקית שפרש עליו שמגר כדי להבטיחו הלכה למעשה. מה גם שפסיקת שמגר פוטרת אמנם עיתונאי מן החובה לחשוף את זהות מקורותיו, אך אינה מטילה חיסיון על מסמכים שעלולים להסגיר את המקורות. ועדה ציבורית שמינו שר המשפטים ושר המשטרה, בראשות אשר מעוז ובהשתתפותם, בין היתר, של זאב סגל והח"מ, המליצה בשנת 1994 לעגן את החיסיון העיתונאי בחוק ולהחילו גם על "דברים ומסמכים שנמסרו לאדם עקב עבודתו העיתונאית, אם הם עלולים לחשוף את זהות המידע, או אם נמסרו לו על מנת שלא יגלה אותם", אך המלצתה לא התממשה.¹⁴ לכן נותר אורי בלאו נטול הגנה חוקית מול דרישת הרשויות למסור להם מסמכים ששימשו אותו בעבודתו העיתונאית.

גם צו האיפול הגורף והממושך על מעצרה של ענת קם ועל הצעדים החמורים שנקטו נגדה ואורי בלאו, לא ממש הפתיע. לא הייתה זו הפעם הראשונה שדווקא מערכת המשפט, אשר בשנותיה הפורמטיביות של המדינה מילאה תפקיד קריטי וחיוני בהנחת התשתית לזכויות האדם בכלל ולחופש העיתונות בפרט, וקיצצה קיצוץ דרסטי את כנפי הצנזורה השלטונית, בחרה לתפקד כצנזורה שרירותית. למרבה האירוניה והאבסורד היה זה אחרי שבג"ץ הצליח להצר את צעדי הצנזורה הצבאית, ולוודא שתופעל רק כאשר יש "ודאות קרובה לפגיעה קשה בביטחון", שאת מקומה תפסה צנזורה חלופית המתבססת על צווי איסור פרסום של שופטים. הללו, כך התברר, נחפזים להיעתר לבקשת גורמי הביטחון להטיל איפול גורף וממושך על פרשות וחשדות חמורים, והנורא מכול – גם על מעצרים של אזרחים, בלי לברר אם יש "ודאות קרובה" (או אפילו רחוקה) שחשיפתם תזיק לביטחון ואם אין מבקשי האיפול נושאים את שם הביטחון לשווא.¹⁵ ואמנם, כפי שהתריע בשעתו זאב סגל במחקרו פורץ הדרך על חופש המידע בישראל, שופטים משתמשים בסמכותם להטיל איפול גורף גם "בלא התגבשותה הקרובה לוודאי של סכנה חמורה".¹⁶

כך תיאר זאת אחד מפרקליטיו של אורי בלאו, עורך דין פז מזור ממשרד ליבליך-מזור, המתמחה בייצוג עיתונים ועיתונאים: "באיזושהו שלב מערכת הביטחון הגיעה כנראה למסקנה שצנזורה זה לא מספיק והחליטה שהיא הולכת לשופטים, ולוחשת לשופט משהו במעמד צד אחד, ומקבלת צו איסור פירסום".¹⁷ אך לא רק הוא, אלא גם משקיף אובייקטיבי ומיומן כשופט המחוזי בדימוס, שלי טימן, התקשה "להשתחרר מההרגשה העמומה", שבכל הנוגע לאיפול על מעצרה של קם, "מישהו ניסה באמצעות איסור הפירסום לחסוך מעצמו מבוכה וביקורת ציבורית על מחדלים שנתגלו בפרשיה זו".¹⁸ בועז אוקון, אף הוא שופט מחוזי בדימוס, התריע ש"בתי משפט מוציאים צווי איסור פירסום כלאחר יד וכעניין שבשיגרה, אולי כדי לכסות על הבושה".¹⁹ כאמור, הדעת נותנת שכיסוי כזה על מחדל או "בושה" בתחום הביטחוני מצד האחראים להם לא רק שאיננו תורם לביטחון אלא אף מחבל בו. בעוד רשויות החוק פעלו בתקיפות נגד ענת קם ואורי בלאו, לא נעשה כל ניסיון למצות את הדין עם האחראים על מחדלי ביטחון שדה שאפשרו הוצאת אלפי מסמכים מלשכת האלוף.

התברר אפוא שבישראל של שנות האלפיים יכולה הצמרת הביטחונית – כאשר כתב חוקר מפרסם, באישור הצנזורה הצבאית, כתבה המחשידה אותה במעשים פליליים – להפעיל את השב"כ כדי

גם על הכתב בהעמדה לדין פלילי על עבירות ביטחוניות חמורות אם לא ימסור להן את כל המסמכים המסווגים שצבר בארכיונו ב-15 שנות עבודתו העיתונאית. זאת אף על פי שגם לגירסתן הוא לא ניסה לפרסם מידע ומסמך כלשהו בטרם הגשתו לביקורת הצנזורה, וכאשר זו פסלה לפרסום מסמך או מידע שהגיש לה, הוא ציית להוראתה ללא עוררין.

במשך כארבעה חודשים לא יכלו כלי התקשורת בישראל לדווח לאזרחי המדינה על הצעדים שנקטו נגד אורי בלאו והחיילת שהדליפה לו, ענת קם, לרבות על העובדה שחירותה נשללה ממנה והיא נשלחה למעצר בית. זאת משום שבית המשפט אסר לפרסם כל פרט הקשור לפרשה. האיסור הזה נותר בעינו גם לאחר שהפרשה קיבלה פרסום נרחב באתרי אינטרנט, ואחר כך אף בעיתונים מובילים בעולם. על כך הגיב בחריפות רבה זאב סגל: "השתיקה שנגזרה על כלי התקשורת בישראל [...] פוגעת בזכות הציבור לדעת [...] מחזקת את גל השמועות המופרכות לחלל בחסות שיפוטית, ושמה ללעג את המערכת הדמוקרטית בישראל".⁹

הצנזורה הצבאית לא התנגדה לפרסום, והצנזורה הצבאית הראשית אף טרחה להבהיר זאת במפורש. כלומר, גם לדעתה לא הייתה עילה ביטחונית מוצדקת לאיפול הגורף שכפה בית המשפט על העיתונות הישראלית, ואשר כדברי העיתונאית האמריקנית כלת פרס פוליצר, ג'ודית מילר, העיד על "ההתקרבות של ישראל לצנזורה נוסח איראן". "במדינה שמתגאה בשיח הציבורי הפעיל שלה ובעיתונות חופשית", הוסיפה ג'ודית מילר, "אלה חדשות מרעישות ומדכאות".¹⁰ מדכאות – בוודאי; מרעישות – לאו דווקא. כל מי שקרא ולמד את הדינים והתקדימים הרלוונטיים ומכיר את הפרקטיקה של רשויות האכיפה בתחום הזה, אמור לדעת שלא רק האיפול הגורף הממושך התמוה על מעצרה וחקירתה של קם, אלא כמעט כל מה שקרה בפרשת קם-בלאו הוא סימפטום קשה, אך עם זאת מוכר וצפוי לחלוטין של תחלואי חופש העיתונות, ובעיקר החופש העיתונאי, בישראל.

לא הייתה זו הפעם הראשונה שבה מי שפרסמו מידע על מחדלים, על עוולות או על עיוותים חמורים בצה"ל ובמערכות הביטחון – גם באישורה המלא של הצנזורה הצבאית – מצאו עצמם נרדפים ומאוימים בכתבי אישום על פשעים ביטחוניים חמורים. כך אירע, למשל, לפרשן הביטחוני ראובן פדהצור, כאשר חשף בתחקיר בערוץ 2 שסוללות טילי הפטריוט כשלו בתפקודן.¹¹ נראה שלאומים הללו הייתה תכלית אחת ויחידה – להרתיע את העיתונאי עצמו, ולא פחות מכך את עמיתיו, מחשיפות דומות בעתיד. ברור שתוצאת ההרתעה הזאת – הסתרת המחדלים והעיוותים הביטחוניים – תורמת להנצחתם, ובכך לא רק שאיננה תורמת לביטחון, אלא מסכנת אותו בעליל.

הרשויות מבקשות להרתיע מחשיפת מחדלים ועיוותים לא רק את העיתונאים החוקרים, אלא גם, ובעיקר, את מקורותיהם. גם לרשויות ידוע ש"עיתונות ללא מקורות מידע היא כנחל אכזב שמימי יבשו, והחופש לפרסמה הופך אז לחסר משמעות".¹² "ההגנה על מקורות המידע" של העיתונאי, התריע נשיא בית המשפט העליון מאיר שמגר, היא "אינטרס של הציבור ולא עניינו הפרטיקולרי של העיתון או העיתונאי הנוגע בדבר".¹³ לכן הכיר בית המשפט העליון בחיסיון חלקי על מקורות העיתונאי. ואולם מתברר שבהיעדר הכרה מחייבת של חקיקת הכנסת בחיסיון, ובהיעדר איסור חוקי וסנקציה ממשית

כאלה (או איום בהגשתם) גם בעתיד, ואף לא חקיקה שתאסור פגיעה בחיסיון העיתונאי (אף על פי שנוסח של הצעת חוק כזאת כבר הוכן, כאמור, בידי ועדה ציבורית בראשות פרופ' אשר מעוז בשנת 1994). לא נמצא רוב גם במועצת העיתונות להיענות לבקשת עורך הארץ, דב אלפון, להעניק גיבוי מפורש לבלאו ולעיתונו.²⁴ קבוצת עיתונאים בכירים ניסחה גילוי דעת הקורא ל"פתרון" שימנע הליכים פלייליים נגד בלאו, אך אף לא אחד מן העיתונאים בשני כלי התקשורת המשפיעים ביותר בישראל – ידיעות אחרונות וערוץ 2 – לא הסכים לחתום עליו.²⁵ ואילו מעריב לא רק שלא צידד בגילוי הדעת האמור, אלא פרסם בהבלטה טור שדחק בפרקליטות להעמיד לדין על בגידה (!) לא רק את אורי בלאו אלא כל צמרת עיתון הארץ.²⁶

נשיאת מועצת העיתונות, שופטת בית המשפט העליון בדימוס, דליה דורנר, מתחה ביקורת חריפה על השימוש הנלוו בצווי איסור פרסום כתחליף לצנזורה ביטחונית, ואף הביעה תקווה שיתגבש הסדר שימנע הוצאת צו כזה בטרם תישמע בבית המשפט עמדתו של פרקליט מטעם המועצה.²⁷ אולם כעשרה ימים בלבד לאחר הדיון הסוער במועצת העיתונות בלקחי פרשת קמבלאו, שוב הטיל בית משפט השלום, לבקשת זרועות הביטחון, איפול גורף על מעצרים של שני אזרחים ישראלים, מראשי המיעוט הערבי, שנחשדו בעבירות ביטחוניות חמורות. האיפול הוסר רק כעבור יותר משבועיים, לא הודות למחאה, לדרישה או למהלך כלשהם של העיתונות, אלא בעקבות תסיסה במגזר הערבי ועתירה של עמותת עדאללה והאגודה לזכויות האזרח בישראל. העיתונות הישראלית המופקדת להלכה על המאבק למימוש זכות הציבור לדעת נותרה אדישה, רובה-ככולה, להישנות התופעה של מעצרים חשאיים. אירוני ומאלף שדווקא חבר כנסת שהיה בעברו יועץ תקשורת של שר הביטחון ואחר כך דובר צה"ל, נחמן שי, הוא שהתקומם על הקלות הבלתי נסבלת שבה מוטל איפול על מעצרים כאלה, והציע חקיקה שתמנע אותם או למצער תגביל את תחולתם לימים ספורים.²⁸ אך גם יוזמתו הראויה והחשובה לא זכתה לרוח גבית מהתקשורת, ובהיעדר רוח כזאת סיכויי הצלחתה נראו אפסיים.

פרשת קמבלאו והתגובות עליה חשפו אפוא לא רק את חולשת חופש העיתונאי וחופש העיתונות בישראל, אלא גם את אדישותם ואת התנכרותם של רוב העיתונאים וכלי התקשורת לקיומו ולמתחייב ממנו. "לפעמים לא צריך את השב"כ", כתב על כך מבקר העיתונות של השבועון העיר, איתי זיו, "יש כבר גופי תקשורת שמתנהגים כמוהו".²⁹ הפרשה הזאת הוכיחה שגם מקץ שנות דור לא נס ליחה של הביקורת הקשה שמתח בכלי התקשורת חתן פרס ישראל, שלמה אבינרי, לאחר מחזל מלחמת יום הכיפורים: "בתחום הביטחון, וכל מה שנובע ממנו, התנהגות העיתונות הישראלית דומה יותר מדי להתנהגות במשטר טוטליטרי".³⁰

נדמה שיש בכל זאת סממן שונה ודוחה בהתנהגות העיתונות כעת לעומת התנהגותה עד מלחמת יום הכיפורים. אז נבעה רתיעתה מסיקור ביקורתי נוקב של זרועות הביטחון, עולותיהן ומחזלניהן, וממילא גם הימנעותה מלהיאבק בחוקים הדרקוניים המגבילים סיקור כזה, ואדישותה כלפי השימוש השרירותי בהם – בעיקר מהערכה עיוורת לקברניטי מערכות הביטחון ומהאמונה התמימה שסיקור כזה יזיק לאינטרסים החיוניים של המדינה. אך דווקא מחזל הדמים הנורא של יום הכיפורים הפריך את האמונה הזאת והמחיש גם לתמימים

לאחר את מקורותיו של הכתב ובכך לנטרל את תפקודו המקצועי. כדי להשיג מטרה זו אפשר לפרוץ לביתו של העיתונאי, לצותת לו, לחדור לדואר האלקטרוני שלו, ואם כל זה איננו מניב תוצאות – לאיים עליו באישומים ביטחוניים כבדים כדי לאלצו למסור מסמכים שסיגרו את המקורות. עוד התברר שכדי למנוע דיון מביך או ביקורת על מעשיה ועל מחזלניה, ומיצוי הדין על מעשים ומחזלים אלה, יכולה אותה צמרת ביטחונית להטיל איפול מוחלט על מעצר החשוד בהדלפות למשך שבועות ארוכים ואפילו חודשים; וכל המהלכים הללו – שנמצא מי שתיאר אותם בצדק כ"מאפיינים קלאסיים של משטר חשוד"³⁰ – זוכים לגיבוי של הפרקליטות ובתי המשפט.

אך מה לנו כי נלין על הפרקליטות ובתי המשפט אם גם בעיתונות עצמה היו רבים שגיבו את המהלכים האמורים. בלטו בהם כתבים צבאיים, בעיקר בערוצי הטלוויזיה המסחרית, אשר הצדיקו את התנהגות הרשויות כלפי הכתב בלאו, ואף שיבחו את השב"כ על שהיה מוכן תחילה לוותר על מיצוי הדין הפלילי עם הכתב, אם יאות למסור לבדיקתו את כל החומר המסווג שבידו. לכאורה עמדתם תמוהה. האם הם לא מחויבים כעמיתם בלאו לאיסור האתי המוחלט לא רק על זיהוי מקור אלא גם על מסירת חומר כלשהו שעלול לחשוף או להסגיר מקורות? הרי תקנון האתיקה של מועצת העיתונות קובע באורח החלטי וגורף "שלא יגלו עיתון ועיתונאי כלשהם מידע בתנאי שיישאר חסוי ולא יחשפו זהותו של מקור חסוי אלא בהסכמתו של המקור".³¹ מעבר להיבט האתי-מקצועי, האם לא הבינו אותם כתבים שמחר זה עלול לקרות גם להם? האם הם לא חששו שאם הם מבליגים על התנהגות השב"כ, מחר ידפקו חוקריו גם על דלתות בתיהם שלהם (ואולי גם יפרקו ויפרצו אותן), יפשטו במסמכיהם ויחדרו למחשביהם? אולי הם לא חששו משום שאינם מעלים על דעתם ללכת בדרכו של בלאו ולפרסם תחקירים מביכים ומפליילים על צה"ל, שעלולים להעלות עליהם את חמתו של השב"כ. אולי הם אף כעסו על בלאו על שחשף את ערוותם המקצועית, וכדברי אחד הפובליציסטים הם "רואים בבלאו איום על עיתונות הביפריים שלהם; הם מתוסכלים שהילד הרע הזה הנחית על ישראל סקופ ענק, סיפור של פוליצר מקומי, מידע שכל כתב צבאי אמור להתאבד עליו". אבל, העיר אותו פובליציסט, "אלו בדיוק המחזות, אזורי הדמדומים של המערכת, שהכתבים הצבאיים נמנעים ללכת בהם, כי מנטאלית הם במילואים".³²

ואכן שדרן החדשות הוותיק וחתן פרס ישראל, "מר טלוויזיה" חיים יבין, האשים בראיון שפורסם בעיצומה של הפרשה כי "עד היום כתבים צבאיים מספרים לנו מה קורה בצבא דרך העיניים של דובר צה"ל, וזה חמור", וכי "יש סימביוזה הדוקה מידי בין הצבא לבין הכתבים הצבאיים".³³ ה"סימביוזה" הזאת היא גם אולי ההסבר לכך ששום כתב צבאי לא דרש מצה"ל הסברים להנחיות שחשף בלאו בתחקירו, ושבושם כלי תקשורת, זולת הארץ, לא התקיים דיון משפטי וערכי בחוקיותן. מטרידה לא פחות העובדה ששום כתב צבאי גם לא תבע לבדוק את מחזלי האבטחה החמורים שנחשפו בלשכת האלוף ובעיקר מי אחראי להם.

מועצת העיתונות, שהתכנסה לדיון מיוחד בעקבות פרשת קמבלאו, החליטה (ברוב דעות ולאחר ויכוח סוער) ש"אין זה מן הראוי להגיש כתב אישום נגד עיתונאי שהחזיק במסמך סודי במהלך מילוי תפקידו העיתונאי", אך לא תבעה חקיקה שתמנע הגשת אישומים

תומך בענישה כבדה של מדליפי המידע לעיתונות – גם אם פרסום המידע לא הזיק לביטחון. יתרה מזאת, קצת יותר ממחצית מהציבור סבורה שיש בישראל יותר מדי, לא פחות מדי, חופש ביטוי... דניאל ברטל מאוניברסיטת תל-אביב ראה בממצאים הללו שיקוף ל"תפישה מעוותת של הדמוקרטיה" והאשים בה את "החינוך המגוייס בארץ".³⁵ אך מה באשר לאשמת העיתונות המגויסת והמתמסרת? הרי היום מוסכם שהשפעתה (אנטי)־חינוכית של תקשורת ההמונים על הציבור עלולה להיות גדולה ומכרעת לאין שיעור יותר מהשפעת החינוך הפורמלי. מהו הסיכוי שהציבור יתנער מתפיסתו המעוותת על דמוקרטיה ועיתונות חופשית, ויתבע מנבחריו ביטול חוקים בלתי דמוקרטיים, כאשר התקשורת המסחרית שאליה הוא נחשף שעות ארוכות לא רק שאיננה מאתגרת תפיסה מעוותת זו ומתנערת ממנה, אלא מאמצת אותה לחיקה – והכול כדי לא להעכיר את שלוות צרכניה ולא להסתכן חלילה באובדן קוראים, צופים ובעיקר מפרסמים? פרשת ענת קם־אורי בלאו הייתה אפוא תזכורת מובהקת וצורבת שהתקשורת המסחרית, ובעיקר האינטרסים הכלכליים של בעליה, הם הנושאים כיום בעיקר האחריות לחולשתו ולשביריותו של חופש העיתונאי בישראל (וממילא של המשטר הדמוקרטי בכלל) – והם גם החסם העיקרי בפני התיקונים המשפטיים והאתיים, החיוניים לשימורו ולביצורו.

הערות

* גירסה קודמת של מאמר זה מופיעה כאחרית דבר בספרי **חופש העיתונאי וחופש העיתונות בישראל**, רעננה 2011.

- 1 ז' סגל, **חופש העיתונות: בין מיתוס למציאות**, תל-אביב 1996, עמ' 20.
- 2 א' דרשוביץ, "חופש הביטוי: כתב הגנה", **הארץ**, 16.4.2010.
- 3 א' בלאו, "רשיון להרוג", **הארץ**, 28.11.2011.
- 4 נ' ברנע, "אף אחד לא קם", **ידיעות אחרונות**, 9.4.2010.
- 5 תקנה 97 לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945.
- 6 ראו דברי השופט ברק בבג"צ 680/88 **שניצר נ' הצנזור הצבאי הראשי פ"ד** מב(4) 617.
- 7 ע' הראל, "מי מסתתר מאחורי גבם הרחב של לוחמי השייטת?", **הארץ**, 6.6.2010.
- 8 לימים הומר האישום, בהסדר טיעון, בעבירה חמורה פחות, שדינה "רק" 15 שנות מאסר.
- 9 ז' סגל, "הפרשה האסורה", **הארץ**, 7.4.2010.
- 10 חלקים ממאמרה של מילר התפרסמו ב**ידיעות אחרונות**, 6.4.2010, עוד לפני הסרת צו איסור הפרסום.
- 11 על פרשת פדהצור ודוגמאות נוספות ראו י' קרמיניצר, "תיקים באפילה", **העין השביעית**, 33 (יולי 2001), עמ' 12.
- 12 בג"צ 298/86 **ציטרין ונבו נ' בית הדין המשמעתי פ"ד** מא(2) 337. שם.
- 13 משרד המשפטים, **דו"ח הוועדה לחסינון עיתונאי**, ירושלים 1994.
- 15 לתיאור ולניתוח מפורט ראו מ' נגבי, "נפילתה ועלייתה של הצנזורה בנושאי ביטחון בישראל", א' לבל (עורך), **ביטחון ותקשורת: דינמיקה של יחסים**, באר שבע 2005.
- 16 ז' סגל, **הזכות לדעת באור חוק חופש המידע**, תל-אביב 2000, עמ' 142, הערה 394.
- 17 דברי עו"ד מוזר נאמרו ביום עיון על "עיתונות בעידן הדיגיטלי" במכללה האקדמית ספיר, 6.5.2010; לדיווח על יום העיון ראו א' פרסיקו, "למי מחוייב העיתונאי", **אתר העין השביעית**, 6.5.2010.

שבעיתונאים שלא עודף ביקורתיות כלפי הממסד הביטחוני, אלא להפך – מגויסותם והתמסרותם התקשורתית הטוטלית (וכדברי אבינרי, הטוטליתרית) לו ולראשיו – היא שעלולה לגרום לקטסטרופה הביטחונית הקטלנית מכולן.³¹ לכן נראה שכעת, בניגוד לעבר, נובעות ההתגייסות וההתמסרות של מרבית כלי התקשורת פחות מתמימות ומפטריוטיזם מסולף, ויותר מאינטרסים מסחריים. התקשורת הישראלית, רובה ככולה, שינתה את פניה בדור האחרון מעיתונות שעיקר מעייניה לשמש במה לליבון אידאות ואידאולוגיות העוסקות בטובת העם והמדינה, לעסק מסחרי שעיקר מעייניו רווח כספי. אמנם עיקר האינטרס ברווח איננו של העיתונאים אלא של מעסיקיהם, אך למרבה הצער, על פי פסיקותיהם של בג"ץ ובית הדין הארצי לעבודה, המעסיקים הם השולטים באורח בלעדי במה שמתפרסם או איננו מתפרסם בתקשורת ההמונים.³² יתרה מזאת, כפי שציין העיתונאי החוקר מיקי רוזנטל, שהיה סגן עורך **ידיעות אחרונות** וסמנכ"ל חברת החדשות של ערוץ 2, רוב העיתונאים מפנימים את האינטרסים הכלכליים של מעסיקיהם.³³

לפיכך נראה שמה שמכתיב כיום את התנהגות התקשורת גם בתחום הקריטי של הסיקור הביטחוני איננו בהכרח או בעיקר האינטרס הציבורי, אלא בראש ובראשונה רצון בעליה (שהם גם שליטיה) להרוויח. ביקורת של עיתון או של ערוץ טלוויזיה מסחרי על הצבא והשב"כ ופרסום מידע על עוולות או על מחבלים ביטחוניים עלולים להבריח קוראים או צופים, ובעיקר מפרסמים, משום שהיא עוכרת שלווה. "אמצעי התקשורת לא רוצה להסתבך עם הקהל שלו", הסביר מו"ל **הארץ** עמוס שוקן, ואישר שרבים ממגויי העיתון נטשו אותו בעקבות העימות שאליו נקלע אורי בלאו עם גורמי הביטחון. הוא התריע שתופעה זו מובילה לצנזורה עצמית גוברת של עיתונים ועיתונאים על ביקורת בסוגיות רגישות.³⁴ לעומת זאת, תמיכה של כלי תקשורת ללא סייג בצה"ל ובשב"כ, ושימור וטיפוח התחושה השאננה שהרשויות המופקדות על ביטחוננו פועלות ללא דופי – תחושה כוזבת לחלוטין ולכן הרת אסון – תורמת לרצון הציבור לקרוא ולצפות בדיווחיו, וגם לצרוך את מה שהמפרסמים משווקים לו ביניהם. מאליו מובן מדוע רוב של התקשורת המסחרית סולדת מביקורת נוקבת ומטרידה נוסח בלאו לא פחות משסולדים מביקורת זו הגופים המבוקרים עצמם. בנסיבות הללו ברור גם מדוע רוב כלי התקשורת לא רק שלא התייצבו לצדו של בלאו, אלא התנערו ממנו והוקיעו אותו. החישוב הכלכלי הציני והקר מסביר כנראה גם מדוע למרבית העיתונות אין עניין להיאבק בביטול החוקים הבלתי דמוקרטיים בעליל שהופעלו נגד בלאו, ושמתיעים עיתונאים אחרים מלנקוט גישה ביקורתית כמוהו. החופש העיתונאי הוא לצנינים בעיני העיתונות, כאשר הוא מסכן את רווחיה. היא אדישה ואפילו אוהדת לדיכוי, בעיקר כאשר הדיכוי מופעל על מי שמתחרה בה על הרווחים הללו.

אם העיתונות עצמה איננה נאבקת נגד החוקים הפוגעים בחופש העיתונאי, אין כנראה סיכוי שמישהו זולתה יעשה זאת. הרוב השולט בכנסת לא יזום את ביטול החוקים האלה כל עוד רוב הבוחרים מצדדים בהם. סקר שערך מרכז תמי שטיינמן למחקרי שלום באוניברסיטת תל-אביב בעיצומה של פרשת קם־בלאו, הראה ש-73.9 אחוז מן הציבור תומך בהטלת עונשים כבדים על עיתונאים החושפים מידע על מעשים בלתי מוסריים של הצבא ו-81.7 אחוז

- 18 ש' טימן, "על מה ניסו לכסות באיסור הפירסום?", אתר *ynet*, 10.4.2010.
- 19 ב' אוקון, "מפחדים מהאחר", *ידיעות אחרונות*, 17.5.2010.
- 20 א' זיו, "פולו דה מאני", *העיר*, 16.4.2010 (להלן: זיו, "פולו דה מאני").
- 21 סעיף 22 לתקנון האתיקה של מועצת העיתונות, 1996.
- 22 א' הדר, "חשופים" [ביקורת טלוויזיה], *מעריב*, 11.4.2010.
- 23 א' לם, "אם אלה החיים", *ידיעות אחרונות*, 7 ימים, 7.5.2010, עמ' 42.
- 24 הדיון התקיים ב-15.4.2010. לדיווח עליו ראו א' פרסיקו, "מועצת העיתונות קיימת", אתר *העין השביעית*, 15.4.2010.
- 25 א' זיו, "פולו דה מאני".
- 26 ראו טורו של מ' בן, *מעריב*, 16.4.2010.
- 27 בראיון לתכנית "נכון להבוקר" בגלי צה"ל, ביום 6.4.2010.
- 28 הצעת חוק בתי המשפט (הגבלת תוקפם של צווי איסור פירסום) תש"ע-2010; הוגשה למזכירות הכנסת ביום 26.5.2010.
- 29 זיו, "פולו דה מאני".
- 30 פרופ' אבינרי דיבר בדיון על לקחי מלחמת יום הכיפורים במועצת העיתונות בינואר 1974; תמליל הדיון פורסם ב**ספר השנה של העיתונאים תשל"ד**, עמ' 111.
- 31 לדיון במניעי התנהגות התקשורת לפני מלחמת יום הכיפורים וחשבון הנפש בעקבותיה, ראו מ' נגבי, **נמר של נייר**, תל-אביב 1985.
- 32 בג"צ 6218/93 ד"ר שלמה כהן נ' לשכת עורכי הדין פ"ד מט(2) 529; דב"ע נג/223-3 **פלסטין פוסט בע"מ נ' יחיאל פד** ע כז 436.
- 33 ל' רדושיצקי, "יאיר, הנה אני בא", **ישראל היום**, שישיבת, 7.5.2010.
- 34 שוקן אמר את הדברים ברב שיח על "דמוקרטיה ואתגרים חדשים" שהתקיים בחסות שגרירות צרפת בישראל ועיתון **הארץ** ב-31.5.2010; לדיווח ראו א' פרסיקו, "אתם לא לבד", אתר **העין השביעית**, 31.5.2010.
- 35 על הסקר ועל התגובות לו ראו א' קשתי, "74% מהציבור: להעניש חושפי פרשות ביטחוניות", **הארץ**, 28.4.2010.